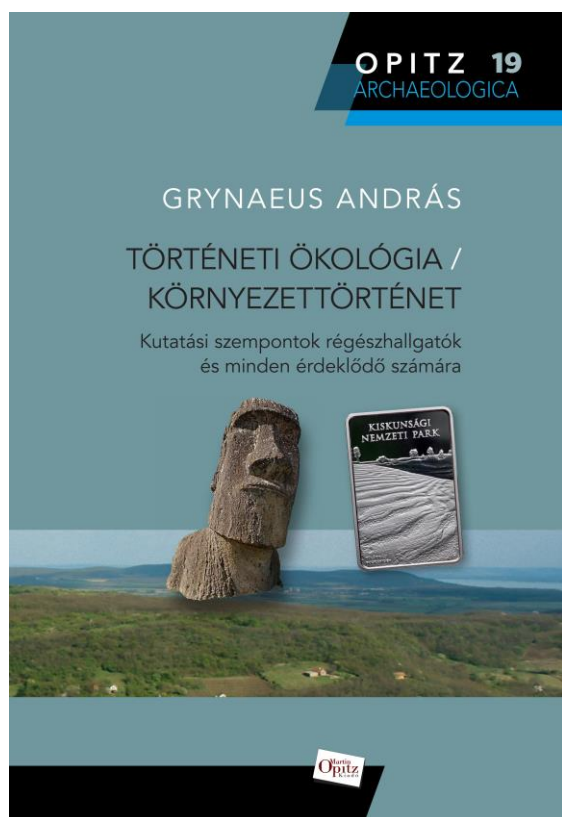

KÖZLEMÉNYEK

*

Könyvismertetés *

Grynæus András: Történeti ökológia / Környezettörténet. Kutatási szempontok régészhallgatók és minden érdeklődő számára. Opitz Archaeologica 19. Budapest, Martin Opitz, 2022. p. 117.

Grynæus legutóbbi könyvéről, ami egy E-book volt, az AM 2016. évi 3. számában írtam ismertetést. A történelem és régészetszakot végzett, 1997-ben kandidált dendrokronológus kutató számos tanulmánya után és középiskolai történelem tanári tevékenysége mellett tehát egy újabb könyvet abszolvált. Mivel a hivatkozott AM számban már leírtam régtől datálható kapcsolatunkat, közös munkáinkat és vállalt elfoglaltságomat Vele szemben – most a tárgyra térhetek.

Szívesen lennék András középiskolás tanítványa! 1997-től hallottam ugyanis néhány előadását, amelyekből az elkötelezetten kutató tudós közérthető és szimpatikus gondolatai sugároztak. Mindezekről ez a könyv ismételt és hitelesen meggyőző. Egy logikusan felépített, világos,

érdekfeszítő és humoros, ráadásul a jövőt, beleértve a tudományosat is, mint pozitív lehetőséget felmutató munka. Az utóbbit nem csak a Zárszó, de a Vázlatos klímátörténet című fejezet is tanúsítja, s persze mellettük minden fejezetben néhány adalék.

Szívesen lennék azonban András egyetemi tanítványa is! ☺ Bár, most már nem oktat az ELTE-n és én ezt nagyon bánnám, ha ott lennék hallgató. De a szabad tanárválasztás eszméjének jegyében természetesen átmennék a ma Neki oktatói lehetőséget nyújtó Pázmány Régészeti Intézetébe, hogy aktuális előadásain szívjam magamba az ismereteket, a szemléletét. Itt értem el könyve alcíméhez, azaz, hogy egyetemi oktató tevékenységének egy szeletét tartalmazzák e könyvben közzétett tanulmányai.

Egy bölcséleti tudományt (történelem) végzett, ugyanakkor egyértelműen a históriát építő régészről „beszélek”. Egy olyan tudósról van szó, akinek minden ténykedéséből, legyen az bármilyen terepi (például víz alatti, avagy templom padlásán végzett) és írott soraiból az ember iránti érdeklődés sugárzik. Kinek ne lenne ez szimpatikus? Az archaeológia azonban már nem csupán egy romantikusan mesés bölcséleti diszciplína, mert megcélzott „tárgyai” között és alkalmazott módszereinek némelyike már természettudományos. A családi indítatásból, ahonnan számomra most – régi ismeretségünk ellenére – az édesapa mellett a botanikus nagybácsi számát újdonságnak, nem meglepő, hogy egy dendrokronológiát művelő szakember lett. Aki nemcsak a Kárpát-medence egész területén tevékenykedik Ménfőcsanaktól Csíkszeredáig, de a neolitikumtól az újkorig semmiféle fából való jelenség elől nem tér ki. Meghatározásait pedig az emberiség és a bolygó történetének léptékében helyezi el. Vagyis „A mindenséggel mérd magad!” elve vezérli.

Gondolatok és kérdések sokasága fogalmazódik meg könyvében és ezekből csak némelyik foglalkozik a fák évgyűrűire alapozott időrenddel. Ezeken azonban túllépve, a mögöttes erdőt, a növényzetet, a környezetet, az embert keresi. Ezért az alábbiakban én mégis a régészet oldaláról feltett néhány, leginkább dendrológiai jellegűre térek ki.

A Történeti ökológia és régészet: Kutatástörténet című fejezetben a hazai tudománytörténetét természetesen a nemzetközi sodorban helyezi el. Szimpatikus ennek kivitelezése is, hiszen R. Várkonyi Ágnes-től indulva az annalistákon és azonos professzorunk, Kubinyi András hatásán át érkezik el saját munkássága egyik eredményéhez és

• doi: [10.55023/issn.1786-271X.2022-006](https://doi.org/10.55023/issn.1786-271X.2022-006)

ennek kapcsán az ötödik kérdéskörhöz: a római-, az avar- és a honfoglaláskor erdőségeihez, a korabeli klímához. Gondolatmenetét megszakítva és reflektálva diplomatikus optimizmusára (p. 20.) jómagam inkább azt látom, hogy a régészek körében ma és évtizedek óta egyáltalán nem általános a környezetrekonstrukciós minták gyűjtése, ahogy az intézményeiket vezetőik számára sem lényeges a mégis behordottak feldolgozásának finanszírozása. © Persze, akinek nem inge...

Így már tovább is vezeti az Olvasót a Növényzettörténet című fejezetre, ahol a honfoglaláskortól a törökkorig jut el. Közben Rapaics Rajmund megkerülhetetlen munkásságát, de a viking Haithabu és a középkori Duisburg növényhasználatának lényegét bemutatva, édesapja munkásságát is érintve a hódoltság török erdőpusztításáig készít nagyívű rajzot. Közben persze például Harappa, a 15. századi Spanyolország, de a felvidéki magyar bányavárosok lakói által okozott természeti katasztrófákra utal, amelyek mindegyike az erdő esztelen használata miatt következett be. E folyamatban kisebb hibája, hogy a középső bronzkor helyett a késő rézkorra teszi a dió Balaton környéki feltűnését (44. kép 4., p. 30.), de ez csak a sorok bronzkoros szerzőjének szúr szemet. Ennél fontosabb, hogy az előbb idézett katasztrófák későbbi fejezetek adatainak és egy önálló fejezet előjelzései.

Előtte azonban még az Erdőtörténet fejezetet abszolválja. Ezt képileg Tagányi Károly könyvének címlapjával indítja, s ebből sejthető a Kárpát-medencei meghatározottság és az írott források kiemelkedő jelentősége a tájtörténet szempontjából. Ideje elárulnom, ha valaki még nem tudná, fő kutatási területe régészként a középkor... Megismerjük az erdőtípusok csoportosítását, a favágás mikéntjeit (szálaró és tar), a fafelhasználást éppen úgy, ahogy a viharkárok, avagy a jeges eső erőre gyakorolt hatását, ezek következményeit. A hagyásfa, az erdei legeltetés vagy éppen a tisztáseffektus fogalmát... és ebben a fejezetben találkozunk néhány (41–43.) oldalon át a Szerző által nemzetközi színvonalon művelt szakterülettel, a dendrokronológiával. ... és amik benne laknak... címet viseli a következő, kihagyhatatlan fejezet, ahol eleink, no nem csak a magyarok erdőlakó és főzőedényeikbe kerülő állatairól ejt szót a Szerző. Az erdei makkoltatás és más erdei haszonvételek nem elhagyható témák, amelyek az erdőművelést is befolyásolták. A Vízrajztörténet fejezetben nem csak az ún. pocsolyatérkép, az I. katonai felmérés, a fokos gazdálkodás, a Széchenyi-Vásárhelyi-féle folyamszabályozás, de a Takács Károly által Árpád-korinak vélt kisalföldi árkok problémái éppen úgy szerepelnek, ahogy a kútásás, a Kiss Andrea által rekonstruált dunai árvizek és a mára eltűnt kapitális méretű vizák. Azaz ismét és részben

természeti katasztrófák. Amelyekben milyen szerepet is játszottak az őseink, az emberek?

A könyv legterjedelmesebb (p. 77–104.) fejezete a Természeti katasztrófák a Kárpát-medencében címmel íródott. Ez kissé megtévesztő, hiszen számos külföldi esetre utal a téma kibontásakor Grynaeus. Réthly Antal megkerülhetetlen munkájával, az Időjárási események és elemi csapások... cíművel (141. kép) kezd és a Sarki fényjelenség Duna feletti képével (234.) zárul. Példáinak nagy része a földrengéseket és a vulkánkitöréseket érinti. Az utóbbiak között sem ritka, amelyik nem kontinensnyi hatású. A légkörben mozgó vulkáni por a napsugárzást befolyásolja, így itt és ott kisebb-nagyobb klímaváltozásokat okoz. A por pedig nem csak a sarki jégben „fogható meg”, de a dendrológus mintáit is érinti, hiszen a fák évgyűrűi vékonyabbak lesznek. A nem túl távoli Théra és a Vezúv hatásai közismertek. A hazai földrengések közül pedig csak a 456. szeptember 7-i, pénteki savariaira utalnék, amelynek több tudományterület (történelem, régészet, geológia, geofizika) által történő igazolása egyre hihetőbbnek tűnő eseményt sejtet. A porviharok témakörét ugyancsak megemlíti a Szerző. Felsorolt példáit szeretném megerősíteni a sajátjaimmal. 1991–93 valamelyik augusztusában a nagydéli feltárássomról haza, Pápára mentem a Trabantommal. Az egyik falunál azonban nem engedett tovább a rendőrség, mert löszből a szélvihar néhány óra alatt több száz méteren olyan torlaszok sorozatát hordta össze, hogy el kellett terelni a forgalmat. Ugyancsak a nagydéli ásatáson az egyetlen kora vaskori, *in situ* megtalált sír dokumentálása után az egyik ásatási munkás nem az utasításom szerint dolgozott. A szűztalajnak látszó löszben további 30 cm-t mélyített. Ennek köszönhetően bukkant napvilágra az első, ma már nemzetközi hírű késő bronzkori, települési „gödörtemetkezés”. Ekkor értettem meg, hogy... Majd talán 2010-ben a ménfőcsanakai megelőző feltáráson az egyik napon olyan néhány órás homokvihar tombolt, hogy 1–2 cm-es vastagságban minden bontás alatti jelenséget befedett. Ez egy ugyancsak érdekes újabb tapasztalat, ha történelmi távlatból nézzük...

Grynaeus kéziratának olvasói és lektorai készítették Őt a Vázlatos klímátörténet című fejezet megírására. Úgy gondolták, hogy „ez benne van a Szerzőben”, s a történet is csak így lesz kerek. És igazuk volt. Ebben a fejezetben érhető tetten a kiváló tudós és a remek tanár, teljesedik ki az alkotó. Sebészi pontossággal elemez és irigylésre méltó precízséggel fogalmaz, következtet, állít, majd kérdőjelezi meg a tudományos trendeket. Mindezek miatt rendkívül szimpatikusak nyitott okfejtései. Szerintem csak ezzel a habitussal kerülhet a ma, olvasni akaró emberéhez közel egy tudós-tanár.

A sorozat kemény kötéstáblájú, nagyalakú, utóbbi köteteinek új, tetszetős dizájnnal készített borítójának fő eleme, a tájkép, jól rimel a könyv témájával. A belívben számos esztétikus és jól elhelyezett képmelléklet található. Könyvek címlapjai, metszetek, tájképek, grafikonok.... Ezek, kevés kivétellel színesek és jó minőségűek. Vannak a Szerző által készítettek is. Lám-lám, mire is jó egy iskolai kirándulás a Mátrában? A kép háttérében szénégető boksák sorakoznak... Kevésbé tetszetős viszont a műkénéi Oroszlános-kapu raszteres és lilás árnyalatú fényképe (98. kép), vagy a még nagyítóval sem tanulmányozható, a Balatonnal kapcsolatos térképek (126–127. kép). Mindezek ellenére és után, jó szívvel ajánlom a Grynaeus András írásait közlő Martin Opitz kiadó termékét minden archeometriával foglalkozónak és érdeklődő olvasónak.

Ilon Gábor
ny. régész

